

Kitap Eleştirisi

Mimarlık ve Modernite: Bir Eleştiri*

Derya TELLAN**

Bundan kısa bir süre önce, 2007 yılından itibaren Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürütmekte olduğum “Kentsel İletişim” başlıklı yüksek lisans dersine ilişkin bir değerlendirme yapmaya çalıştığımda, oldukça şaşkıncu bir manzara ile karşı karşıya kaldım. Konuyla ilgili alan araştırmalarının pek azı, günlük yaşam pratiklerimizin mekanla olan ilişkisinin beklentilerimizin ve hedeflerimizin çok daha ötesinde, oldukça yoğun ve girift bir yapıda gerçekleştiğini ve neredeyse tüm insanlık tarihi boyunca yaşamın anlamı ile mekanın kontrolü arasında bir bağ bulunduğunu ortaya koymakta idi. İnsan ilişkilerinin gerçekleştiği yer ile zaman boyutunun, iletişim tarzları üzerinde önemli bir rol oynadığı ise tartışmaların hareket noktasını nadiren oluşturmaktaydı. Halbuki zaman boyutu iletişim biçimlerinin tarihsel koşullar altındaki dönüşümüne işaret ederken; yer bağlamı insan ilişkilerinde coğrafi koşullara, mekanın yapısına, üç boyutluluğun yönetim, mülkiyet ve kontrol tartışmaları altında sıkışıp kalmasına dikkatleri çekmekteydi. En genel ifadesiyle mekanın gerek kentsel gerekse kırsal alan olarak örgütlenmesinin, ilk etapta mimari ve mühendislik çalışmalarını gündeme getirmekteyse de, bunların ötesinde bir yaşam biçimini ve ‘neleri nasıl ifade ettiğimizi’ açığa çıkardığı unutulmamalıdır. Sanayileşme süreciyle birlikte dünya genelinde kentleşme/metropolleşme sürecinin yaşanmaya başlaması ve 21. yüzyılla birlikte de dünya genelinde kentsel bölgelerde yaşayan nüfusun ilk kez kırsal bölgelerde yaşayan nüfusu niceliksel olarak geçmesi, sosyo-psikolojik açıdan ilişkilerde mesafeliliğe, günlük yaşamda bireyselleşmeye (atomizasyon) ve iletişimde de genel geçerliğe (kişilerarası iletişimde içten, duygusal ve kişilikli davranışlar sergilemek yerine sahte, çıkarıcı ve güdübirlik davranışlar sergilenmesine) neden olmuştur. Mühendisliğin kesitler, katmanlar ve alanlar üzerine kurulan inşacılığı ile mimarlığın barınmayı çalışma ile bütünleştiriciliği arasındaki çelişkilerin giderilmesiyle birlikte ise kapitalizmin mekanın örgütlenmesi tamamlanmıştır. Bu bağlamda mimarlığın, mesken ve modernite ile olan ilişkisini inceleyen yakın tarihli çalışmaların önem kazanmaya başladığını görmekteyiz. Konuyla ilgili son çalışmalardan biri ise dilimize Nalan Bahçekapılı ile Rahmi Ögdül’ün ortak çabasıyla kazandırılan Hilde Heynen’in ‘Mimarlık ve Modernite: Bir Eleştiri’ (*Architecture and Modernity* - 1999) başlıklı kitabı.

* Hilde Heynen - Çeviren: Nalan Bahçekapılı ve Rahmi Ögdül İstanbul, Versus Yayınları, 2011.

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi, E-posta: dtellan@atauni.edu.tr.

Heynen çalışmasını dört bölüm üzerinden kurgulama yoluna gidiyor. ‘*Moderniteyle Mimarlık Yüz Yüze*’ başlıklı ilk bölümde tarihsel bir olgu olan mimarlığın modernite ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu formüle etmeye çalışıp, modernitenin tanımlanışındaki nesnel ve öznel boyutlara vurgu yapan yazar; kitabının temel sorularını sıralamaktadır: “Mimarlık kaçınılmaz olarak, modernite ile mesken arasında mevcut olan gerilimi ele almak zorundadır. Mimarlık, meskeni tasarlayıp şekillendirir; görevi, içinde mesken tuttuğumuz dünyayı cisimleştirmektir. Bu ilkenin mimari söylemin kaçış noktasını oluşturduğunu söylemeye gerek yok gibi. Eğer modern durum, bizzat mesken tutmanın kendisinin artık imkansız olması anlamına geliyorsa ne yapmak gerekir? Ya ‘evsizlik’ teşhisi doğruysa? Mimarlık nasıl bir yaklaşımı benimseyebilir? Bu sorulara verilmiş olan cevaplar açık olmaktan uzaktır ve hem mimarlığın rolünün tam olarak ne olduğu (ya da ne olması gerektiği) hem de moderniteyle yüz yüze geldiğinde nasıl bir tavır aldığı (veya alması gerektiği) konusundaki görüşler son derece farklılık sergiler” (s. 35). Heynen, mimarlığın ruhani\duygusal olanla akılcı\işlevsel olan, nostaljik olanla eleştirel olan, parçalı olanla güvenli bir bütüncüllükte olan arasındaki ikilemlerinin, moderniteyle birlikte görmezden gelinemeyecek düzeyi geride bıraktığını ifade etmekte ve kendi eleştirel bakışını bu diyalektik üzerinden inşa etmeye çalışmaktadır.

Çalışmanın ‘*Modern Hareketin İnşası*’ başlıklı ikinci bölümünde gelenekselden kopan mekanın modernite tarafından nasıl doldurulduğuna vurgu yapan Heynen, avangardlığın “birleşik bir bütün olmaktan ziyade geniş ölçüde farklılaşan eğilimlerden oluştuğuna” (s. 49); Sigfried Giedion’un mimarlığın nesnelere bir ilişkisinin kalmadığını öne süren “mimarlık hayatta kalmak istiyorsa şayet, daha geniş etki alanının parçası haline gelmek zorunda; bu arada mekansal ilişkiler ve oranlar olarak nesnelere, çok da fazla merkezi önem taşımazlar” (s. 58) yorumuna; Ernest May’ın ‘*Das Neue Frankfurt*’ dergisinde dile getirilen modernitenin yeni bir birleşik metropol kültürü yaratmak anlamına geldiğine –ki bu “ussal olarak örgütlenmiş, çatışmadan arındırılmış, eşit haklara ve ortak ilgilere sahip insanlardan oluşan geleceğin toplumunu öngören bir kültür” (s. 72) idi– dikkat çekmektedir. Hellerhof, Westhausen, Praunheim, Römerstadt ve Riederwald gibi Siedlung’ları projelendiren May ve meslektaşlarının tasarım bakımından radikal olmayan mimari üsluplarını değerlendiren Heynen’e göre “sanat ve mimarlıktaki deneylerin gündelik hayattaki çevreyi tasarlamayla ve nüfusun yerleşim kültürünü zenginleştirmeye sonuçlanması konusundaki özenleri düşünüldüğünde; Frankfurt avangardlarının programının ‘sanatın hayatın praksisine katılması’ nosyonunu içerdiği söylenebilir. Onların gözünde, ‘yaşam pratiğinde sanatın dönüştürülmesi’ toplumun rasyonel örgütlenmesinin herhangi bir şekilde hor görülmesini içermiyordu –halbuki dadaizmin ve sürrealizmin niyetleri buydu–. *Das Neue Frankfurt*’ta toplumsal düzenin araçsal rasyonalitesine karşı takınılmış bir tavır yoktu. Aksine endüstrileşmeyi, standartlaşmayı ve rasyonelleşmeyi desteklemeleri, araçsal rasyonalitenin normlarına göre ifa edilmiş bir toplumsal modernleşmeyle tamamen uyumluydu” (s. 97).

‘*Aynadaki Yansımalar*’ başlıklı üçüncü bölümde mimarlığın modernleşmeyle olan ilişkisini eleştirel bir yaklaşımla değerlendiren teorisyenlerin görüşlerini sıralayan Heynen, Adolf Loos’un yaklaşımını “mimarlık, sakininin kişiselliğini yansıtmak anlamına gelmiyordu; aksine mimarlık, meskenden ayrı tutulmalıydı. Mimarlığın

görevi meskeni tanımlamak değil, onu mümkün hale getirmektir. Mesken, bireyin kişisel tarihiyle, anılarıyla ve sevdiklerinin yakınlıklarıyla ilgiliydi. Bir evi döşemek bunun ifadesidir ve ayrıca sakinlerine, ne zaman isterlerse değiştirmek yoluyla, kişisel damgalarını vurma olanağını sağlamalıdır” (s. 108) sözleriyle özetlemekte; Walter Benjamin’in pasajları diyalektik bir imge olarak gören yorumunu “pasajlar varoluşlarını, perakende ticaretin yükselişine, özellikle lüks malların ticaretine aynı zamanda da yeni yapı teknolojilerine borçlu: her şeyden çok da demir ve cam mimarisinin teknolojisine. Gelişmelerin bu bir araya gelişi, tipik bir dokuzuncu yüzyıl kentsel biçimine yol açtı: pasajlar, sokakların ‘dış dünyası’ ile evin ‘iç mekanı’ arasında bir geçiş bölgesi oluşturuyordu. Gerçekten de ‘dışarı’ olmayan bir ‘içerisi’ meydana getiriyorlar: biçimleri, ancak içeride ortaya seriliyor; herhangi bir dışa sahip değiller ya da en azından, kolaylıkla tahayyül edebileceğimiz türden değil” (s. 142) analiziyle değerlendirmekte ve Ernst Bloch’un modern mimariye ilişkin Marksist eleştirisini “Yüce mimarın amacı, bir Arkadia imgesi inşa etmektir: bu mimari, insan öznesinin arzularıyla uyum içindeki ortamı yaratan yerin doğal çevresinde mevcut olan potansiyeli kullanır. Hatta –örneğin Gotik sanatta– güzellik ve zevk, melankoliyle ve trajik bir duyguyla aşılandığında, daha iyi bir dünya vaadini bu karmaşık uyum içinde sezme mümkündür” (s. 164) ifadesiyle çözümlenmektedir. Venedik Okulu olarak adlandırılan ve Manfredo Tafuri’nin 1968 yılında yayımlanan ‘*Teorie e storia dell’architettura*’ ile 1969 yılında yayımlanan ‘*Progetto e utopia*’ kitaplarının hareket noktasını oluşturduğu yeni eleştirel yaklaşımı ise Heynen şu ifadeyle değerlendirmektedir: “Tafuri, Aydınlanma’dan itibaren kapitalist modernleşmeyle ilişkili olarak mimarlığın gelişiminin izini sürer. Ana tezi, modern mimarın izlediği rotanın, kapitalizmin ekonomik altyapısından bağımsız olarak anlaşılacağı ve gelişiminin tamamının bu parametreler içerisinde gerçekleştiğidir. Bu yüzden, kitabının tüm amacı, bu (ideolojik) boyunduruğun, yüzeyde burjuva ve kapitalist uygarlık modelinin açıkça reddedilmesi gibi görünen durumlarda bile mevcut olduğunu göstermektir” (s. 177). Bu bağlamda farklı eleştirel yaklaşımların Simmel ile başlayan ve günümüze değin uzanan çizgisinin nesnel gerçekler dolayımında incelenmesi gerektiği açıktır.

Heynen’in kitabının “*Modernite Eleştirisi Olarak Mimarlık*” başlıklı dördüncü bölümünde ise mimarlık ve modernite arasındaki karmaşık ilişkinin çok katmanlı bir kavrayışı yapılmaya çalışılmaktadır. Savaş sonrası dönemde Constant’ın “üniter şehircilik” ütopyası olan ‘New Babylon’, Adorno’nun estetik kuramının uzantısı olan mimesin mimari yansımaları ya da Belçika Zeebrugge’deki bir Deniz Terminali için önerilen OMA (Office for Metropolitan Architecture) projesi farklı toplumsal eleştirelilikler içermekle birlikte bütüncül bir sonuca bağlanamamıştır. Heynen, bu tarz ütopik eleştiriler arasındaki bağlara şu sözlerle vurgu yapar: “Rasyonelleştirilmiş ve mükemmelleştirilmiş bir form olarak Deniz Terminali, Constant’ın yeni Babil projesini devralır: göçebe sakinlerin, macera ve ilgi çekici atmosfer arayışıyla etrafta dolaşabildiği geniş ölçekli altyapıların sağlanması. Constant’ın ‘spatiövores’ları gibi uzay kaskı da, aslında tekdüze bir ağ içinde bir istisna oluşturur. Fakat Constant’ın yapıtında ütopya ile gerçekçilik arasındaki gerilim asıl, eskizlerin ve resimlerin grafik ayrıntılandırılmasında görülecekken, OMA projesinde bu gerilime mimari bir telaffuz verilir. Gerilim, kabuk ile dolgu arasındaki bir duraklamaya dönüştürülür” (s. 291).

Sonuç olarak Heynen, mimarlığın oluşturduğu yaşam çerçevesini şu sözlerle dile getirmektedir: “Mimarlık, mimemis ve onun ürettiği küçük değişimlerle biçim bozular yoluyla bastırılmış olana dair bir şeyi bize hissettirmeye muktedirdir. Bu yolla mimarlık, bu sürekli konut arayışına bir kılavuz olarak hizmet edebilir; lakin konutu doğrudan cisimleştirerek –bazı Heideggercilerin ileri sürecekleri gibi– değil, fakat daha çok onu modernitede çerçeve içine alarak. Bu çerçeveye alma her şeyden çok, mimarlığın, gündelik yaşam için bağlam sunma biçimiyle alakalıdır” (s. 300). Modernlik ideolojisi ile modernleşme sürecinin mimarlık tabanında örtüşmediğini ve köklü bir yarılmaya kaynaklık ettiğini açıkça ortaya koyan bu çalışma, sosyal bilimler, mimarlık ve iletişim ilişkisini belirginleştirme yönünde önemli bir girişim olarak okunabilecektir.